

Др Бошко Мијатовић
Центар за либерално-демократске студије, Београд
putnik92@gmail.com

Оригинални научни рад
Примљен: 22.04.2021.
Прихваћен: 15.05.2021.

Кретање цена у Србији 1862–1910.*

Апстракт: У овом раду, по први пут, је приказан индекс потрошачких цена обрачунат за Србију пре Првог светског рата, који је покрио период од 1862. до 1910. године. Полазна основа су фиксна потрошачка корпа и база података о ценама преузете из рада Мијатовић and Милановић. У првом периоду, до 1889, дугорочног раста цена није било, осим краткорочних колебања. Тек од тада долази до раста од просечно годишње 2,2% до 1910. године, што је прилично. Основни допринос томе дала је државна политика у областима опорезивања промета (проширење обухвата и повећање стопа трошарине и монопола) и монетарне политике (знатна новчана емисија). Један део узрока лежи у опадању вредности сребра на светском тржишту.

Кључне речи: цене, индекс, Аленова корпа, потрошња, инфлација, порези, монетарна емисија, цена сребра, ажија.

Увод

Историја цена је важан предмет економске историографије будући да оне представљају један од централних економских феномена. Цене су како последица разних важних државних политика (монетарне, фискалне или политике курса валуте) тако и узрок многих других економских појава (структуре производње, висине каматних стопа, цена државних обвезница, кретања спољне трговине итд). Да је праћење цена од високог значаја добро су схватили у Министарству

* Захваљујем Борису Беговићу, Милану Завађилу и Бранку Милановићу за веома корисне сугестије.

финансија Србије (министар Коста Цукић) још 1862. године, када је као сврха тада прописаног редовног праћења цена било наведено: „Знање просечних цена земаљских производа важно је у многим погледу за народну економију, трговачку политику и привредно право“,¹ што је сасвим тачно.

Ниво цена пре Првог светског рата био је, у просеку, прилично стабилан. Тада нису биле познате велике инфлације или хиперинфлације не само у свету већ ни у Србији. Изузеци су обично били повезани са ратовима, када је понекад долазило до кварења новца и инфлације. Додуше, било је и дефлација: тако су цене у Европи благо опадале између 1873. и 1896. године. Знатно колебање цена било је редовно, због варијација у жетви, ратова, сточних зараза, проблема са транспортом, монетарне, царинске или монополске политике и слично, али су то углавном била колебања око стабилног тренда.

У наставку ћемо конструисати први индекс (потрошачких) цена у Србији за период 1862–1910. и продискутовати могуће разлоге за његову динамику. Пре тога дајемо концизне методолошке напомене.

Праћење цена у Србији

Програм широког праћења углавном пољопривредних цена био је прописан средином 1862. године и редовно спровођен до Првог светског рата. Започето је следећим системом прикупљања података: члановима примирителних судова наложено је расписом од 27. јуна 1862. бр. 791 да бележе средње цене производа и надница, будући да су за ово они „најспособнији“, како по поштењу, тако и по знању. Цене су морале да се заснивају на постигнутим ценама при купопродаји (а не на нагађању), да се односе на робу средњег квалитета, да се бележе једном седмично када је промет на пијаци највећи и да се месечне цене изведу из седмичних.² На основу месечних просека по градовима, у Министарству финансија обрачунаване су (непондерисане) просечне месечне и годишње цене и наднице за градове и Србију у целини.

Прве, 1862. године бележене су цене 48 производа, а 1910. 98 производа. Број градова повећан је постепено са 21 у 1862, на 42 у 1910. години. Србија је, после ратова са Турском 1876–1878, проширена на југоистоку, па је тада постојећем списку од 22 града у 1880. години додато још 5 из новоослобођених крајева. Праћење цена само у градовима има смисла, пошто су домаћинства у селима углавном била самодоволна (натурална потрошња), тако да је највећи део трговинског промета обављан у градовима.

¹ *Државопис*, I, (Београд: Министарство финансија, 1863), 21.

² *Државопис*, I, 21.

Код стварања статистичке базе појављује се проблем конверзије цена и надница из турских (чаршијских) грошева у динаре за период од 1862. до 1880. године, када су грошеви оригинално коришћени и за трансакције и у државној статистици. По увођењу динара као законитог српског новца у 1879. години, његова вредност је утврђена на 5 грошева, а статистичари су за ранији период прерачунали оригиналне цене у грошевима у динарске цене дељењем са 5, тј. коришћењем званичног курса. Међутим, према садржају сребра један динар вредео је 4,5 гроша, пошто је динар званично вредео 4,5 грама сребра³ према једном граму за грош.⁴ Српске власти су коришћењем курса од 5:1 вештачки смањивале („побијале“) вредност турског гроша да би га потиснуле из оптицаја. У овом раду коришћен је курс од 4,5:1 за прерачун стога што је реалнији у економском смислу.

До 1884. године за изражавање тежине у српској статистици коришћена је стара тежинска мера ока, а ми смо је прерачунали у килограме користећи формулу 1 ока = 1,282 кг.

У 1862. години постоје само подаци о ценама за друго полугође, пошто је њихово бележење започето средином године. Стога цео обрачун за 1862. важи, стриктно гледано, само за друго полугође. Ипак, може се веровати да је ово полугође добар репрезент целе године, односно да разлика није велика.

Поменуте цене објављивање су до 1890. године у државописима, а затим у статистици цена и статистичким годишњацима.⁵

Наша база са ценама садржи 588 података (12 производа x 49 година), од чега је 524 из државне статистике, 8 из ондашњих новина, а 56 интерполација/екстраполација. Генерално гледано, ова статистика цена је богата и солидног квалитета.

За ранији период (пре 1862. године) постоји истраживачки мастер рад Луке Мркобраде⁶ у којем је аутор саопштио велики број цена за посматрани период. Мркобрада је начинио и преглед ових цена за период 1859–1862,⁷ чиме је попунио недостајуће године у целом периоду од 1838. до 1910. године. Аутор ипак није покушао да нађе кретање општег (или просечног) нивоа цена у датом периоду, већ је остао на кретању појединих цена.

³ У складу с правилима Латинске монетарне уније, један динар је вредео 4,5 грама сребра (кованица од 5 динара), једнако француском франку.

⁴ S. Pamuk, *A Monetary History of the Ottoman Empire*, (Cambridge University Press, 2000), 191.

⁵ *Државопис*, књиге I–XIX, (Београд: Министарство финансија); *Статистички годишњак Краљевине Србије*, књиге 1893–1910, (Београд: Управа државне статистике); *Статистика цена пољопривредних производа, књиге I–III, 1890–1905*. (Београд: Министарство народне привреде).

⁶ Објављено као *Уставобранитељска Србија кроз кретање цена и трговину*, (Београд: Задужбина Андрејевић, 2018).

⁷ Приватна комуникација.

О индексима цена

Индекс цена је мера кретања општег нивоа цена током времена, односно мера инфлације или дефлације. Постоје разни индекси цена, као што су потрошачки, производни, великопродајни, извозни или увозни.

Нас овде интересује кретање потрошачких, малопродајних цена, тј. оних цена које су утицале на животни стандард становништва Србије. Али, кретање цене појединих артикала не говори нам много јер се оне могу кретати, и кретале су се, и навише и наниже и биле стабилне (видети даље), и то све у исто време. Стога их је потребно некако агрегирати у један индекс који би представљао просечно кретање цена у Србији. Пошто је важност појединих роба за појединца различита, то обичан просек не даје решење, већ је потребно важнијим робама дати већи пондер (значај) при агрегацији.

У том циљу, употребили смо често коришћен метод фиксне корпе потрошачке робе која се с временом не мења, а са ценама које се мењају током времена. У овом систему вредност расхода на поједину робу (количина производа помножена са ценом) игра улогу пондера цена, односно одлучује о значају сваке од цена у коначном обрачуна.⁸

О потрошачкој корпи

У овом раду користи се потрошачка корпа за просечног становника града у Србији, а на основу корпе Роберта Алена (Robert C. Allen)⁹ за предмодерну европску градску потрошњу, коригована према српским приликама.¹⁰ Аленова корпа је употребљена стога што за Србију не постоји ниједна погодна оцена структуре потрошње за период пре Првог светског рата,¹¹ па је замењујемо Аленовом која је веома често коришћена у истраживањима историје потрошње у разним крајевима света. Српска верзија коригује Аленову код пића (вино уместо пива) и сира (бели уместо жутог) због другачије потрошње у Србији, као и осветљења (лој уместо уља за лампе) због немања серија цена за уље. За

⁸ За савремене проблеме и методе конструисања индекса цена видети *CONSUMER PRICE INDEX MANUAL, Concepts and Methods*, (IMF, 2020).

⁹ Основна референца је Robert C. Allen, "The great divergence in European wages and prices from the Middle Ages to the First World War", *Explorations in Economic History*, vol. 38/4, 2001, 411–447.

¹⁰ У овом тексту користимо податке о ценама производа и садржају корпе за Србију из рада Boško Mijatović and Branko Milanović, „Real urban wage in an agricultural economy without landless farmers: Serbia, 1862-1910“, *The Economic History Review*, 74/2 (2021) 424–448.

¹¹ Постоји једна за 1911, али је неупотребљива за ове калкулације јер садржи групе производа (храна, одећа и обућа, стан, огрев и осветљење, остало), које не могу имати цену; видети *Србија у имовном погледу пре, за време и после светског рата 1914-1918*, (Женева: Српски централни комитет, 1918), 72.

гориво узет је ђумур, узимајући у обзир његову калоријску снагу. Ова корпа обезбеђује 2.500 калорија на дан и довољно протеина. Приметно је да Аленова корпа не садржи кирију за становање, али она нема цену па се не укључује у овакве индексе.

Ево кориговане Аленове корпе за једног градског становника Србије коју ћемо надаље користити у калкулацијама:

Табела 1. Фиксна потрошна корпа

производ	количина у корпи
пшенични хлеб (кг)	182
пасуљ (кг)	40
свињетина (кг)	26
путер (кг)	5,2
сир (кг)	9,75
јаја (10 ком)	52
вино (лит)	68,25
сапун (кг)	2,6
платно (м ²)	5
свеће (кг)	2,6
лој (лит)	2,6
ђумур (кг)	170

Извор: Мијатовић, Milanović, „Real urban wage“.

Коришћење Аленове корпе извесна је слабост овог рада, јер није направљена на основу података за Србију. Ипак, она је толико генерална да, уз извесна прилагођавања, може сасвим добро послужити и за Србију. Ово тим пре што је, уз мале варијације, коришћена у великом броју радова како самог Алена, тако и других истраживача код анализе историје животног стандарда многих земаља у свету.¹² На крају, уколико би се инсистирало на домаћој потрошачкој корпи за Србију пре Првог светског рата, тада не би било могуће израчунати пристојан индекс цена, што би свакако била штета.

Одговарајући индекс цена је Ласпејресов (Laspeyres) који даје следећу формулу:

$L = \text{текућа вредност корпе из базног периода} / \text{базна вредност корпе из базног периода},$

¹² За бројне референце видети Мијатовић, Milanović, „Real urban wage“.

с тим да је вредност корпе у свакој години једнака збиру производа цена и количина производа из корпе. Како се из формуле види, количина робе (корпа) је увек иста, она из базног периода, што смањује информационе захтеве јер је није потребно стално обнављати. Са друге стране, цене се мењају из периода у период, тако да ћемо применом овог метода добити чист индекс цена (инфлацију или дефлацију).

Индекс потрошачких цена

Кретање вредности наше корпе током времена и одговарајући индекси цена дати су у додатку. Кретање овог индекса прегледније је када је приказано на графикаону:

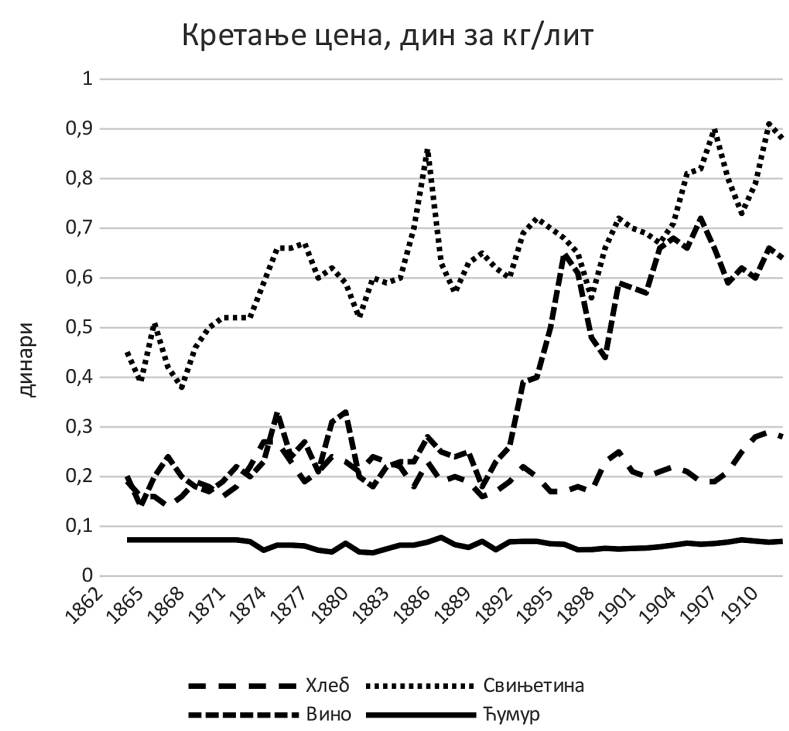
Графикон 1.

Током читавог периода, од 1862. до 1910, цене су благо расле – по стопи од 1% просечно годишње да би у 1910. години индекс био 160 у односу на 1862. годину. Ето, и у стара времена било је општег раста цена.

Како се на графикаону види, кретање цена у ових пола века разликује се у два потпериода. У првом, до друге половине 1880-их година, цене углавном стагнирају, растући и опадајући подједнако, тако да је ниво цена на крају (1888) једнак нивоу са почетка овог периода. Од тада (краја 1880-их), цене показују узлазни тренд, наравно уз колебања. Просечна стопа раста цена у том периоду је 2,2%. На крају периода (1910) ниво цена је за 60% већи него на почетку.

Графикон 2.

На графикону 2. приказано је кретање цена четири најважнија производа по учешћу у расходима становништва: цена ђумура стагнира у ових пола века; цена вина стагнира до 1890, да би затим брзо расла, што се може објаснити уништавањем бројних српских винограда због филоксере и смањењем понуде вина; цена свињетине јасно расте у читавом периоду, уз варијације. Поскупели су и хлеб (мало)¹³, сир, путер, платно и јаја, док су појефтинили пасуљ, лој, свеће и сапун.

Како се може јасно назрети са претходних графикона, кретање цена није било мирно, равномерно, већ скоковито, врло варијабилно. Ова одлика далеко је видљивија на следећем графикону који приказује годишњу инфлацију/дефлацију.

¹³ Општине су, по Закону о општинама из 1889, имале право да прописују цену хлеба. У Београду је то чињено, а на основу кретања цена жита и брашна, видети *Београдске општинске новине*, 1. 3. 1892, са занимљивом дискусијом да ли прописивати цене или их препустити конкуренцији. Хлебарски еснаф је 1909. тражио укидање ове одредбе и прелазак на слободну продају, *Правда*, 28. 2. 1909.

Графикон 3.

Како се види, варијабилитет динамике цена био је врло висок: чак у 12 година (од 46) годишњи раст или пад индекса цена прешао је 10%, а у две године прешао је чак 20%.¹⁴ Тек у првој деценији XX века смањена је волатилност цена. Оваква динамика цена отежавала је живот и народу и предузетницима, јер је уносила високу неизвесност у економске послове.

Колико је овом аутору познато, до сада није објављен ниједан индекс потрошачких цена за Србију пре Првог светског рата. Постоји само један објављен обрачун индекса цена хране Мајкла Палареа за период од 1862. до 1910. године,¹⁵ заснован на „потрошњи радничких домаћинстава из 1931-32“.¹⁶ Његов индекс обухвата пет артикала: брашно, црни хлеб, говедину, свињску маст и меки сир. Тај индекс за цео период износи 202, што је знатно више од нашег индекса хране 178, за 7 производа. Слабост Палареовог рада је што му је индекс заснован само на радничкој популацији из међуратног периода, која је у XIX веку била знатна мањина градског становништва и што његов индекс мери само цене хране, а не и укупне потрошње.

¹⁴ У складу с тим, стандардна девијација била је високих 8,76, а коефицијент варијације чак 643%.

¹⁵ Michael Palaret, “Real Wages and Earnings in Long-Run Decline: Serbia and Yugoslavia since 1862”, *Labour's Reward: Real Wages and Economic Change in Nineteenth and Twentieth Century Europe*, edited by P. Scholliers and V. Zamagni, (Aldershot, 1995), 249.

¹⁶ Нажалост, Паларе није навео извор за радничку потрошњу, тако да није могуће проверити његове резултате.

Узроци раста цена

Али, зашто цене толико варирају? Шта их покреће нагоре и надоле? На ова једноставна питања готово је немогуће одговорити у једном кратком тексту какав је овај, ако се уопште може одговорити. Стога ћемо у наставку понудити неке хипотезе, мање или више аргументоване.

Први знатан раст цена у годинама 1871-73. поклапа се са високом конјунктуром у Аустроугарској у предвечерје финансијског краха 1873. Тих година пољопривредни извоз Србије у суседну монархију био је необично велики,¹⁷ што је повукло цене пољопривредних производа навише. После краха Бечке берзе 1873. и нестанка конјунктуре, ове цене су у Србији знатно опале.

Следећи раст забележен је 1877–78, значи у време рата са Турском када је војска мобилисана (главна радна снага је у војсци) и када се јављају несташнице делимично и услед већих војних набавки. По окончању рата цене су опале, посебно стога што је у 1879. био забрањен извоз хране, па су пољопривредне цене видљиво смањене.

Скок цена у 1884. можда би се могао повезати са великим радовима повезаним са окончањем изградње пруге Београд-Ниш (повећана агрегатна тражња), мада то није сигурно.

Висок раст цена у 1891. и њихово одржање нивоа до 1895. године може се објаснити високом монетарном експанзијом, јер је „новчани оптицај“ (новчана маса) више него удвостручен у претходном периоду (са 11,9 милиона у 1888. на 24,8 милиона у 1891).

Известан пад цена у 1906. можда би се могао повезати са царинским ратом Србије са Аустроугарском који је довео до поремећаја спољне трговине Србије и пада пољопривредних цена.

Овome можемо додати још три општија и дугорочнија разлога за повећање цена. Први су разне државне дажбине које су пред крај века уведене на промет производа: од државних монопола, преко трошарина до разних пијачних и сличних такси. Тако је државни монопол на дуван и со установљен крајем 1880-их, а озакоњен 1890. године, да би цене дувана и соли и тада и касније знатно повећаване.

Трошарине су уведене још 1869. године, да би обухват артикала био постепено прошириван. Законима из 1891. и 1893. додатно је проширен обухват и уведене су знатно више стопе од ранијих. И касније је било повећања опорезивања. Политика државе са трошаринама било је опорезивање увозних и луксузних предмета, али су буџетске потребе налагале укључење масовних роба, оних које народ троши, као што су шећер, зејтин, пиринач, паковани

¹⁷ John Komlos, *The Habsburg Monarchy as a Customs Union: Economic Development in Austria-Hungary in the Nineteenth Century* (Princeton Legacy Library, 1983), 75-78.

сир, пиво, фина вина, пића са више од 40% алкохола, сапуни, свеће и слично. Касније су опорезовани и многи индустријски производи, па чак и електрична енергија. Београдском трошарином оптерећени су месо, млеко, јаја, воће и други егзистенцијални производи. Склоност повећању цена монополских артикала и повећању трошарина била је резултат одбојности власти према повећању директног опорезивања (на земљу или личност, на пример), а из политичких разлога (отпора који су сви посланици пружали). Са друге стране, монополске и трошаринске дажбине мање се виде и стога изазивају мањи отпор.¹⁸

Графикон 4.

Извор података: *Привилегована Народна банка Краљевине Србије, 1884-1909*, (Народна банка, 1909); *Извештај Народне банке за 1910* (Народна банка, 1911).

Други разлог могао би се потражити у монетарним, или, како се тада говорило, новчаничким кретањима. Наиме, у општем случају, раст новчане масе који је бржи од раста обима реалних трансакција (или БДП-а) води инфлацији, односно расту општег нивоа цена. То је био случај у Србији.

¹⁸ Бошко Мијатовић, *Историја државних финансија Србије од 1876. до 1895. године*, (Архипелаг, 2021), (у штампи).

Наиме, све до Закона о новцу из 1879. у Србији су средства плаћања била турски грош, аустријски дукат и друге стабилне¹⁹ валуте, па су и цене биле стабилне. Тек од установљавања динарског монетарног система 1879. и формирања Народне банке 1884. године, у Србији се ствара могућност претеране монетарне експанзије и инфлације. И та могућност је добро искоришћена, па је новчана маса („оптицај новца“) у 1910. више него утростручена у односу на 1889. годину (индекс 337%), како је приказано на предходном графикону.

Али, директна пропорција између новчаног оптицаја и инфлације не постоји стога што је брзина оптицаја променљива и што се повећава обим реалних трансакција током времена.²⁰ Тако су у ове две деценије расли новчана маса (6% годишње), цене (2,2%) и обим трансакција (привредни раст до 2%).²¹ Новчана емисија постојала је у готово целом посматраном периоду, осим два изузетка.

Први је настао једним законом с краја 1893. године, када је наложено радикално смањење оптицаја сребрних новчаница, а због уверења Владе да до кварења новца (ажије) долази услед превеликог раста оптицаја кривицом Народне банке. Пошто се убрзо увидело да је претерано с оштрином, то је надлежни министар (ванзаконски) дозвољавао одступање Народне банке од законских решења. Године 1896. законском изменом (лимитирање оптицаја на 25 милиона) дозвољено је извесно повећање, а потом је 1898. држава за себе испословала зајам Народне банке од 10, па 2 милиона динара, што је опет повећало оптицај.

Други изузетак је настао 1906-1907. године, када је због преговора око трговинског уговора и царинског рата с Аустроугарском, увоз веома опао, а и извоз нешто мање, што је смањило тражњу за новцем. На такав импулс Народна банка је смањила новчани оптицај, јер је увек водила политику његовог прилагођавања потребама привреде.²²

Трећи општи разлог раста цена у Србији је појефтињење сребра на светском тржишту племенитих метала које је променило однос сребро/злато од 15,5:1 при формирању Латинске уније 1865, на 38,2:1 у 1910. години.

¹⁹И турски грош је од реформе 1844. био стабилан према западним валутама, према Pamuk, *A Monetary History*, 191.

²⁰Једначина је $MV=PT$, где је М новчана маса, В брзина новчаног оптицаја, П ниво цена и Т реални обим трансакција. Раст новчане масе је једнак расту цена само уколико се В и Т не мењају.

²¹Boško Mijatović and Milan Zavadil, *Serbia on the Path to Modern Economic Growth*, Working Paper, CLDS, http://www.clds.rs/newsite/WP_Serbia_Growth.pdf, 2021.

²²Детаљније: *Привилегована Народна банка Краљевине Србије, 1884-1909.*

Графикон 5.

Извор: L. H. Officer and S. H. Williamson, *The Price of Gold, 1257–2014*, <https://www.measuringworth.com/datasets/gold/>, (15.1.2021).

Овакав дугорочни раст цене злата изражен у сребру угрожавао је биметалне новчане стандарде, какав је био онај у Србији, заснован на фиксном курсу злата и сребра од 15,5:1. Он је вршио притисак на домаћи курс сребро/злато у правцу повишења, што би подстакло извоз и дестимулисало увоз, али би довело до пораста цена на домаћем тржишту. Пошто се у Србији у домаћем промету искључиво користио сребрни новац, а у спољној трговини искључиво златни, то би извозне цене у сребру биле повећане у случају повећања курса, а без промене цена у злату; што би повукло цене исте робе навише и у Србији, да не би сва роба отишла у извоз (пшеница, на пример). Истовремено, увозне цене би порасле јер би због повећања курса требало дати већу количину сребрних новчаница за исту робу, па би се она морала продавати на домаћем тржишту скупље него раније. Укупан резултат би, значи, био раст цена у Србији.

Да би се поменуто прилагођавање извршило, потребно је да курс злата и сребра буде слободан, односно тржишни. Али, Влада и Народна банка су све време браниле фиксни курс од 15,5:1, и покушавале да сведу тржишни (иначе легални) на званични. Ипак, тржишни је практично све време одступао од званичног, некада мање, некада више (највише 19%). После 1902. ажија је битно смањена, а углавном због прилива злата из једног државног зајма.

Не улазећи у оцену свих ефеката ове политике, може се закључити да је опадање вредности сребра у односу на злато тек делимично водило повећању цена у Србији, и то у мери у којој је тржишни курс надмашивао званични. У тој мери важи напред описани механизам изазивања инфлације преко увозних

и извозних цена. Остатак импулса елиминисала је политика чувања званичног курса сребрног новца у Србији.

Закључци

У овом раду први пут је приказан индекс (потрошачких) цена обрачунат за Србију пре Првог светског рата, који је покрио период од 1862. до 1910. године. Полазна основа фиксна потрошна корпа и база података о ценама преузета је из рада *Mijatović & Milanović*. Основна методолошка слабост индекса је ослонац на Аленову потрошачку корпу, али је то неминовно. Истовремено, верујем да грешка не може бити велика, тако да резултате нашег рада сматрам добром апроксимацијом стварног (а не познатог) индекса цена.

У првом периоду, до 1889, дугорочног раста цена није било, осим краткорочних колебања. Тек од тада долази до раста од просечно годишње 2,2% до 1910. године, што је прилично. Основни доприносе томе дала је државна политика у областима опорезивања промета (проширење обухвата и повећање стопа) и монетарне политике (новчана емисија). Један део узрока лежи у опадању вредности сребра на светском тржишту.

Надам се да ће будућа истраживања донети напредак у области макроекономске историографије, па и на терену мерења кретања цена.

Додатак

Кретање цена у Србији 1862-1910.

	вредност потрошачке корпе, дин.	индекс цена 1862=100	индекс цена 1910=100	годишњи раст цена
1862	104	100	63	-
1863	95	91	57	-8.6
1864	107	103	64	12.3
1865	100	97	61	-5.8
1866	96	93	58	-4.2
1867	107	103	65	11.5
1868	111	107	67	3.9
1869	100	97	61	-9.8
1870	107	103	64	6.4
1871	113	109	68	5.9
1872	126	122	76	11.6
1873	137	132	82	8.2
1874	131	126	79	-4.6

1875	123	118	74	-5.9
1876	111	107	67	-9.4
1877	126	121	76	12.9
1878	128	123	77	1.7
1879	102	98	62	-20.1
1880	114	109	69	11.3
1881	109	104	65	-4.5
1882	117	112	70	7.5
1883	107	103	64	-8.4
1884	132	127	79	23.3
1885	109	105	66	-17.2
1886	106	102	64	-3.1
1887	106	102	64	0.1
1888	100	96	60	-5.5
1889	104	100	63	4.3
1890	110	106	66	5.4
1891	129	125	78	17.6
1892	125	121	76	-3.1
1893	122	117	74	-2.6
1894	132	127	80	8.3
1895	129	124	78	-2.6
1896	114	110	69	-11.3
1897	127	122	76	10.9
1898	143	138	86	12.9
1899	132	127	79	-7.9
1900	130	125	78	-1.6
1901	138	133	83	6.6
1902	144	139	87	4.3
1903	146	141	88	1.7
1904	149	143	90	1.7
1905	151	145	91	1.2
1906	146	140	88	-3.3
1907	152	146	91	3.9
1908	158	152	95	4.2
1909	170	163	102	7.4
1910	166	160	100	-2.3

Извор за вредност потрошачке корпе: Мијатовић, Милановић, „Real urban wage“.

Spisak izvora i literature

- Statistički godišnjak Kraljevine Srbije*, knjige 1893–1910, Beograd: Uprava državne statistike. (ćirilica)
- Statistika cena poljoprivrednih proizvoda*, knjige I–III, 1890–1905, Beograd: Ministarstvo narodne privrede. (ćirilica)
- Državopis*, knjige I–XIX, Beograd: Ministarstvo finansija. (ćirilica)
- Izveštaj Narodne banke za 1910*, Beograd: Narodna banka, 1911. (ćirilica)
- Privilegovana Narodna banka Kraljevine Srbije, 1884–1909*, Beograd: Narodna banka, 1909. (ćirilica)
- Allen, Robert C. “The great divergence in European wages and prices from the Middle Ages to the First World War”, *Explorations in Economic History*, vol. 38/4 (2001), 411–447.
- CONSUMER PRICE INDEX MANUAL, *Concepts and Methods*, IMF, 2020.
- Komlos, John. *The Habsburg Monarchy as a Customs Union: Economic Development in Austria-Hungary in the Nineteenth Century*. Princeton: Princeton Legacy Library, 1983.
- Mijatović, Boško. *Istorija državnih finansija Srbije od 1876. do 1895. Godine*. Beograd: Arhipelag, 2021, (u štampi). (ćirilica)
- Mijatović, Boško and Milanović, Branko. „Real urban wage in an agricultural economy without landless farmers: Serbia, 1862-1910“, *The Economic History Review*, 74/2 (2021), 424–448.
- Mijatović, Boško and Zavađil, Milan. „Serbia on the Path to Modern Economic Growth“, Working Paper, CLDS, http://www.clds.rs/newsite/WP_Serbia_Growth.pdf, 2021.
- Mrkobrada, Luka. *Ustavobraniteljska Srbija kroz kretanje cena i trgovinu*. Beograd: Zadužbina Andrejević, 2018. (ćirilica)
- Officer, L. H. and Williamson, S. H. *The Price of Gold, 1257-2014*, <https://www.measuring-worth.com/datasets/gold/>, (15.1.2021)
- Palairret, Michael. “Real Wages and Earnings in Long-Run Decline: Serbia and Yugoslavia since 1862”. *Labour’s Reward: Real Wages and Economic Change in Nineteenth and Twentieth Century Europe*, edited by P. Scholliers and V. Zamagni, Aldershot, 1995.
- Pamuk, Sevket. *A Monetary History of the Ottoman Empire*. Cambridge University Press, 2000.
- Srbija u imovnom pogledu pre, za vreme i posle svetskog rata 1914-1918*, Ženeva: Srpski centralni komitet, 1918. (ćirilica)

Summary

Boško Mijatović, PhD

The Price Fluctuation in Serbia 1862–1910

This paper shows, for the first time, the index of consumer prices calculated for Serbia before the First World War. It covers the period from the year 1862 to 1910. It is based on the fixed Robert Allen's consumer basket and price database from the Mijatovic and Milanovic paper. The result is a Laspeyres index. In the first period, until 1889, the long-term price increase did not exist, except for short-term fluctuations. This is when the significant price increase of 2,2% starts and lasts until 1910. The basic reason for this was the state's sales taxation policy (expanding coverage and increasing excise and monopoly rates) and monetary policy (significant money emission). One of the reasons is also the decrease in the value of silver on the world market.

Keywords: prices, index, Allen basket, consumption, inflation, taxes, money emission, silver price.